

Алексеј Тимофејев, Милана Живановић.
Уџбеник за Тита: Коминтерна и припреме партизанског рата у Европи.
Београд: Институт за новију историју Србије, 2018, 527.

Међуратни период одувек је био неисцрпан извор за истраживаче разних научних области. Време је показало да је овај период од двадесетак година представљао затишје пред нову буру, зато што су последице Првог светског рата врло брзо допринеле уздизању агресивних националистичких режима који су искористили слом грађанских класа и других вишевековних друштвених тековина. Премда већих ратних сукоба на територији Европе није било, овај период, врло богат најразноврснијим догађајима, био је далеко од мирног. Указујући на ту чињеницу, Хобсбаум у својој књизи *Доба екстрема* с правом је назвао временско раздобље од почетка Првог до краја Другог светског рата *тридесетједногодишњим ратом*.

Код српских историчара ово временско раздобље побуђује велико интересовање, између осталог због тога што у то време почињу припреме за значајне догађаје који ће променити историју Југославије током Другог светског рата. Наиме, током рата су два покрета отпора, паралелно са ослободилачком борбом против окупатора, ратовала и међусобно, а као последица ових збивања у Југославији је укинута монархија и створена федеративна република под вођством Комунистичке партије Југославије. Тек након распада социјалистичких земаља почетком деведесетих година, када је архивски материјал у много већем обиму постао доступан истраживачима, постала је уочљива природа организоване активности комунистичких покрета подређених Коминтерни.

Књига *Уџбеник за Тита: Коминтерна и припреме партизанског рата у Европи* (Библиотека „Студије и монографије“, књига бр. 107) коју су сачинили др Алексеј Тимофејев и МА Милана Живановић представља значајан допринос разумевању догађаја који су се током међуратног периода одвијали у Европи, и посебно на Балкану, а који су директно везани за активну делатност комунистичког покрета. Избор рецензената овог научног издања приказује тежњу да се сарађује и са српским и са руским стручњацима, због тога што је у њему присутна друштвена и политичка димензија руско-српских односа.

Књига се састоји од уводне монографске студије „Тајне школе Коминтерне“ и низа од 35 докумената из Руског архива за друштвено-политичку историју (РГАСПИ) који се налазе у Фонду Извршног комитета Комунистичке интернационале (ф. 495). Документа су према свом садржају и географској одредници груписана у шест прилога: (1) Материјали коришћени у настави; (2) Организација војно-партизанске наставе; (3) Трошкови, опрема и статистика војно-партизанских курсева ИК КИ; (4) Пример антимилитаристичког рада комунистичке партије на Балкану. Бугарска; (5) Пример антимилитаристичког рада комунистичке партије на Балкану. Грч-

ка; (6) Пример антимилитаристичког рада комунистичке партије на Балкану. Југославија. Аутор уводне монографске студије и стручних коментара је Алексеј Тимофејев, док је документа превела и приредила за објављивање Милана Живановић. Документа су, по речима аутора, превођена тако да се сачува „специфичан, архаичан и донекле рогобатан стил докумената, насталих на руском језику као незваничном службеном језику Коминтерне“, чиме је одиста и очуван дух времена у којем су настала.

Уводна монографска студија „Тајне школе Коминтерне“ састоји се од седам потпоглавља – Уводна разматрања, Српске традиције четничког ратовања пре Другог светског рата, Организација и припрема партизанског рата у Русији до почетка Другог светског рата, Улога Коминтерне у организацији и припреми партизанског рата, Школовање и припрема југословенског партизанског кадра до почетка Другог светског рата и Историографија о односима Коминтерне и Комунистичке партије Југославије, Белешке о документима из Прилога, те списка литературе и списка скраћеница. Садржај уводне студије представља добро осмишљено, доследно и целовито упознавање са темом којом се баве документа из прилога ове књиге. На почетку је одмах појашњено значење термина партизански рат, а потом је изложен кратак историјат оваквог вида борбе који нам указује на чињеницу да она уопште не представља новину средине XX века, већ се прапочеци, према речима аутора, могу уочити још у Тридесетогодишњем рату (1618–1648), уз даљи развој овог феномена у XIX и почетком XX века. У српској традицији, овакав вид борбе, који се развијао услед вишевековног живота под османском влашћу, био је присутан код ускочког и хајдучког ратовања. Алексеј Тимофејев указује на то да је формирањем у другој половини XIX века независних балканских држава насиље у њима постало неизоставни део политичког деловања. Веома имплицатно наводи да је ова традиција нашла свој развој у балканској политици Коминтерне, што се види и из докумената из прилога која се односе на тзв. „антимилитаристички“ рад комунистичких партија балканских земаља – Бугарске, Грчке и Југославије.

У руској војној традицији, герилско, односно партизанско ратовање такође је почело активно да се развија од почетка XVIII века, када је цар Петар Први користио „летеће одреде“ у рату против шведског краља Карла XII. Стотинак година касније су официри Давидов, Фигнер и Сеславин користили такозване „партије“ (издвојене чете за линијом фронта) у борбама против Наполеона, што је и дало руском језику термин „партизан“. Нашу пажњу привукао је закључак аутора изведен из војних искустава које је Денис Давидов записао у низу чланака у једној студији, а то је да је „фактички концепт рата који је зацртао Давидов дубоко премашао 'војно партизанство' и био близак концепту 'општенародног партизанског рата' типичног за 20. век“. У овом контексту, руско-српске везе активне су још од почетка XIX века, када је Русија пружала подршку Србији у Првом и Другом српском устанку, док је целокупни концепт оваквог вида борбе наставио да

се развија кулминирајући у периоду 1903–1912. током којег су се одвијале припреме за Балкански рат. Као врло осетљиво питање, припреме партизанских ратова у мирно време су временом постале скоро невидљиве, а до њиховог проучавања дошло је тек након пада Совјетског Савеза и отварања архива. Аутор указује на то како су изузетно значајни били отварање Архива Централног комитета Комунистичке партије Совјетског Савеза, Архива Министарства одбране Русије и других, регионалних архива, јер је тада постало очигледно у којој мери су током двадесетих и тридесетих година обављане припреме за партизански рат у Совјетском Савезу. На крају овог потпоглавља аутор закључује да постоје одређене заједничке црте герилских борби у Русији и Србији током Првог светског рата, тврдећи да су у потпуности биле искоришћене традиције претходног столећа, али и да су постојали слични проблеми у организацији и деловању српских и руских предводника гериле.

Комунистичкој интернационали, организацији која се такође активно бавила припремом партизанског рата у Совјетском Савезу током међуратног периода, дато је централно место у уводној студији. Идеја да се револуција прошири и на друге земље подстакла је отварање прве школе Коминтерне већ 1920. а њен циљ је био припрема кадра који би био у стању да покрене устанке. Пракса је била да студенти и постдипломци на појединим комунистичким универзитетима,¹ током двадесетих и тридесетих година, слушају наставу из специјалног предмета „пракса устанка и конспирације“. Аутор врло прегледно приказује сложене структуре школа. Школовањем југословенске омладине у СССР-у и њеном повезаношћу са КП, руско-српске везе добијају нову димензију. У том периоду у Русији су боравили Мустафа Голубић, Влајко Беговић, Јосип Копичић, Родољуб Чолаковић, Едвард Кардељ и многи други чија ће активност у комунистичким круговима оставити дубок траг. Посебно је занимљива индикација да је Јосип Броз Тито учествовао у војнополитичкој настави под окриљем Коминтерне као студент и као наставник.

Потпоглавље Историографија о односима Коминтерне и Комунистичке партије Југославије садржи краћи увид у научне радове који су се бавили овом темом, са нагласком на томе да од почетка деведесетих година није постојала довољна научна критичност по овом питању. Укратко су представљени важнији научни радови, већином из шездесетих и седамдесетих година, у којима је анализиран однос аутора према Коминтерни: Надежде Јовановић (*Борба за спровођење „Отвореног писма“ Коминтерне у Србији*), Вука Винавера (*КПЈ и питање „ратне опасности“ 1919–1935*), Фабијана

1 КУНМЗ (Комунистический университет национальных меньшинств Запада имени Ю. Мархлевского, 1921–1936), КУТК (Комунистический университет трудящихся китайцев, 1925–1930), КУТВ (Комунистический институт трудящихся Востока, 1921–1938) и МЛШ (Международная Ленинская школа, 1925–1938).

Трга (*Пета земаљска конференција и питање одбране земље*), Пера Дамјановића (чланак „Пета конференција КПЈ и питање револуционарног континитета“ и књига *Тито пред темама историје*), Петра Стамболића (*Комунистичка партија Југославије у борби за одбрану земље и мартовски догађаји 1941*), Гордане Влајчић (монографија *Револуција и нације. Еволуција ставова вођстава КПЈ и Коминтерне 1919–1929*), Миодрага Аврамовића (*Процес осамостаљивања КПЈ од Коминтерне 1939–1941*), Милоша Васића (*КПЈ у борби за консолидацију комунистичког и радног покрета (1935–1941); Комунистичка интернационала и КПЈ (1929–1941)*), Убавке Вујошевић (*Четврти конгрес КПЈ: обрачун са левим и десним фракционаштом*), Бранка Петрановића (*Историја Југославије 1918–1988*), Борђа Пиљевића (*Реаговање Коминтерне на одлуке Четврте земаљске конференције КПЈ*), Бранислава Глигоријевића (монографија *Коминтерна, југословенско и српско питање*) и др. Такође, наведено је да су се организовањем комунистичких група Југословена након Октобарске револуције у Русији у својим научним радовима бавили Никола Б. Поповић, Иван Очак, Богумил Храбак и В. В. Зелењин, док је Г. Милорадовић у свом истраживању писао о ширењу болшевизма. Споменута су и полумемоарска дела Владимира Пјатницког, И. Г. Старинова, Божидача Масларића, Перише Костића и Ивана Гошњака.

У Прилогу су објављена изабрана и до скоро поверљива документа Антиратне комисије Извршног комитета Комунистичке интернационале, специфичног органа који се између осталог бавио припремом војно-безбедносних, диверзантских и обавештајних кадрова за потребе будућих грађанских ратова и револуција. Ова документа углавном датирају из периода с краја двадесетих до средине тридесетих година XX века, када је жариште деловања партизанских припрема Коминтерне било пренешено из Москве у Шпанију. Аутори су их, као што смо на почетку навели, поделили у шест прилога. Посебно су занимљиви методолошки материјали који су били коришћени за совјетске војнопартизанске припреме и развој кадрова КПЈ. У њима су изложена искуства рада појединаца и Партије кроз која уочавамо разрађеност и сложеност њиховог деловања, искуство бројних неуспешних покушаја, али и тајне будућих победа.

Књига *Уџбеник за Тита: Коминтерна и припреме партизанског рата у Европи* представља значајан допринос познавању историјских токова који су обележили не само међуратни период наше историје. Монографска студија и до скоро поверљива документа у Прилогу пружају прилику истраживачима, као и широј заинтересованој публици да боље упознају сегменте српске, а и балканске историје поменутог периода. Књига је веома корисна и за боље разумевање каснијег (ратног) периода, у смислу пружања (тражења) одговора на природу конфликта у Југославији 1941–1945. између јединица НОВЈ и ЈВуО. Ново светло књига баца на дискусије о томе да ли се 1941–1945. у Србији радило о спонтаном грађанском рату који је настао секундарно на маргини општенародног отпора окупатору. С друге

стране, она може да побије и тврдње појединих аутора о томе да је врхушка партизанског покрета била неука или самоникла у поређењу са њиховим високошколованим противницима. Аутори су утемељили чињеницу о томе да су лидери КПЈ већ уочи избијања Дтугог светског рата били припремљени за партизанско ратовање (чак и боље него што су за ову специфичну грану војне науке били спремни генералштапски официри Краљевине Југославије), а имали су и јасно зацртан циљ – претварање империјалистичког сукоба у грађански рат и победу у неизбежној оружаном борби за власт.

Марија ГОЛУБОВИЋ

British-Serbian relations from 18th to 21st centuries,
ed. Slobodan Markovich. Belgrade: Zeptr Books, FPN, 2018, 521.

Поводом 180 година српско-британских односа, јубилеја који је обележен 2017, бројне манифестације у Београду, Лондону и Крагујевцу окупиле су изузетан број проучавалаца српско-британских односа. На последњем од ових догађаја, група стручњака сложила се око објављивања зборника. У руху врло квалитетног издања Факултета политичких наука и Zeptr books-а, добили смо прави компендијум знања, информисаних мишљења и ставова о српско-британским односима. Велики број ликовних прилога, од којих се истичу мапе, постери, као и фотографије посебно направљене за овај зборник, доприноси свеопштем позитивном утиску (нпр. 209–216 те 489–496). Зборник је објављен на енглеском језику.

Први део зборника тиче се српско-британских политичких и културних односа у периоду 1784–1919. Почиње дугачком студијом Слободана Марковића о српско-британским културним и политичким везама од 1784. до 1918. Марковић прати појаве *дугог трајања* као што су именовање Србије и њено позиционирање на менталној мапи Енглеза из периода новог века. Он кроз ликове и дела познатих англофила попут Доситеја Обрадовића, Чедомиља Мијатовића и Владимира Јовановића, као и британских политичара и путника попут Вилијема Гледстона (William Gladstone) и Аделајн Ирби (Miss Adeline Irby) даје уверљиву слику *zeitgeist-a* и сензибилитета који се гајио у обе земље. Дуг пут ових односа аутор закључује тренутком када се Србија у британској машти, поново нашла на *Zanadu*, можда и по први пут тврди Марковић. На овај рад се наставља текст Чедомира Антића „Serbia and Great Britain until 1875“. У њему овај историчар скицира односе Србије и Британије од средњег века до 1875, са посебним акцентом на период од 1837. до 1875. и посебном пажњом обрађеном на време криза (непосредно пред Кримски рат и током 1862). Испраћено је и поправљање слике Србије у Британији захваљујући радовима Леополда Ранкеа и Ендрјуа